

דפים
למחקר
בספרות

פואטיקה של שכחה: ספרות ודמנציה

עורכת: **ורד לב כנען**

חברי מערכת: **חיה שחם, יוסף טובי, חיה בר-יצחק, גבריאל צורן, ורד לב כנען, שחר ברם, דינה שטיין, רות עמר, דניס סובולב**

מועצה מדעית:

גלנדה אברמסון אוניברסיטת אוקספורד
דפנה ארדינסט-וולקן אוניברסיטת חיפה
מיכל דקל אוניברסיטת העיר ניו יורק (CUNY)
אילנה סובל אוניברסיטת ברנדייס
מרגלית פינקלברג אוניברסיטת תל אביב
גלית חזן רוקם האוניברסיטה העברית
חנן חבר אוניברסיטת ייל
שמעון זנדבנק האוניברסיטה העברית
קן פרידן אוניברסיטת סירקיוז
אבראהים טאהא אוניברסיטת חיפה
אלן מינץ ז"ל בית המדרש לרבנים (JTS)

כתב העת דפים למחקר בספרות נוסד בשנת 1984 ונועד מראשיתו לפרסם מחקרים מקוריים העונים על סטנדרטים אקדמיים גבוהים מכל תחומי העיון בספרות ההשוואתית. שערו פתוחים לחוקרים מישראל ומן העולם. דפים למחקר בספרות הוא כתב עת שנתי ושפיט. מחברים מתבקשים לשלוח את כתב היד למייל dappim.in.literature@univ.haifa.ac.il. כתבי יד המוגשים לפרסום עוברים תהליך סינון ראשוני, ולאחר מכן עוברים תהליך שיפוט בעילום שם על ידי קוראים מומחים.

כתובת מערכת דפים למחקר בספרות: החוג לספרות עברית והשוואתית אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה 31905

© הוצאת החוג לספרות עברית והשוואתית, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת חיפה חיפה, תש"פ

ISBN: 978-965-599-192-5

ISSN: 0334-0686

המערכת אינה אחראית לתוכן המאמרים

עריכת לשון בעברית: לידר ארצי

עריכת לשון באנגלית: גראהם שפירו

דימוי על הכריכה: איננה פונר-קוקוס, "קידוחי ידע" (תל אביב, 2015)
תצלום: מידד סוכובולסקי

עימוד והפקה: אברהם שטרן, 02-5322105

דפים למחקר בספרות

כרך 22

פואטיקה של שכחה: ספרות ודמנציה

כתב עת שנתי של החוג לספרות עברית והשוואתית
אוניברסיטת חיפה

תוכן עניינים:

	פואטיקה של שכחה:	ורד לב כנען
7	ספרות ודמנציה – כיווני מחקר חדשים	
12	ערפל	זלי גורביץ'
16	שקיעתו של הלדרלין: שירה ועת דמדומים	גלילי שחר
	האדם הנידף מול אדון הזיכרון:	חיים דורציץ
43	שכחה וזיכרון ב"האדם הנידף" למאיר ויזלטיר	
55	לרקוד על הגשר: שירה ותהום קיומנו הלשוני	שחר ברם
	"אשר שכחתי זכרת":	עדי שורק
67	מסירה בין אב ובת ב"הדום וכסא" לש"י עגנון	
	"איך אומר אני מי שלא זוכר":	דנה אמיר
97	פואטיקת העדות הייחודית של הדמנציה	
105	על הפואטיקה הדמנטית של אנני ארנו	מיכל בן-נפתלי
	נפלאות התבונה הדמנטית:	אמיר כהן-שלו
114	מבטים מהקולנוע העצמאי	
131		תקצירים
134		רשימת המשתתפים

תקצירים

ערפל / זלי גורביץ'

כדימוי למצבי תודעה ערפל יכול להתייחס לערפול חושים נעים, אך בעיקר לטשטוש בלתי רצוי, שבמצבים קיצוניים עלול לגרום לפיזור דעת, לבלבול ולקושי לחבר קו, לייצב צורה, לבנות משפט מתחילתו ועד סופו.

שקיעתו של הלדרלין: שירה ועת דמדומים / גלילי שחר

פרשת חייו של המשורר הגרמני פרידריך הלדרלין (1770–1843) היא מן הפרשות הקודרות בתולדות השירה האירופית בעת החדשה. גדול המשוררים הגרמנים, בעל ההמנונים על הנהרות, מחבר המזמורים והקינות אודות האלים, המתרגם מיוונית, יצר את שירתו בעת דמדומים. השירה הגרמנית הגדולה נכתבה בעת שקיעת המשורר. אך שיגעונו של הלדרלין (האם זה השם הראוי לו?) אינו רק פרק בקורותיו של משורר גרמני, ואף אינו פרק בלבד בתולדות השירה. זהו פרק בתולדות הרוח בעת החדשה: את שקיעת המשורר ואת המשלבים הדמנטיים בהגותו וביצירתו צריך להבין כמאורע של דור. ההתרוששות הנפשית, השכחה האקוטית, התפרקות השפה, מצבי הדומם והשיטיון שהיו מנת חלקו מבשרים לא רק את נקודות הסיום, את המצב הסופני של הרוח, אלא גם את נקודות ההתפרצות שלה. המצב הדמנטי שיצירתו וחייו של הלדרלין שקעו בו בישר מתוכו את סוגת העתיד של השירה. המאמר דן בשקיעתו הרוחנית של הלדרלין כבשורה פואטית, לפי מקצת משיריו ויצירתו בפרוזה "בתכלת חמודות".

האדם הנידף מול אדון הזיכרון: שכחה וזיכרון ב"האדם הנידף" למאיר ויזלטיר / חיים דורצ'ין

המאמר מציג את בגידת הזיכרון כמפתח לספרו האחרון של מאיר ויזלטיר האדם הנידף (2018). העמדה הכפולה שבונה ויזלטיר מפעילה מערכת של מתחים בין שכחה וזיכרון שיש לה השלכות דרמטיות על הקריאה בקובץ כולו. השכחה לא רק מאיינת אלא גם מניעה הזכרות ביוגרפית והיסטורית, והמעקב אחר אופן פעולתה חושף את תפקידיה הבלתי צפויים של הדמנציה בנרטיב אוטוביוגרפי המצפין היסטוריה תרבותית.

לרקוד על הגשר: שירה ותהום קיומנו הלשוני / שחר ברם

גשר הוא דימוי המופיע אצל משוררים רבים כשהם באים לומר דבר על התכונה הייחודית

של שירה השוברת את הממד הטמפורלי, מקשה על ההבנה ומאימת על התקשורת עם הזולת. המאמר פותח בדיון בשיר "צילום בקצה הגשר" של דן פגיס, השיר השני במחזור השירים "עיר בדצמבר": המשורר מדמה עצמו לצלם העומד בקצה גשר ברוקלין ותוהה אם בעזרת אמנותו יוכל לתפוס את העבר המנצנץ בעברו השני של הגשר. מכאן נפתחת הדרך אל משוררים עבריים ולא-עבריים (הארט קריין, פול ואלרי ורבים אחרים), שאף אצלם נתפסת השירה כגשר: דרך אופקית יציבה לכאורה, המאפשרת את התנועה הליניארית של השפה, ועליה משתהה המשורר המביט מטה אל התהום; בין ציר אופקי וציר אנכי נפתח בעבורו המרחב הפואטי.

"אשר שכחתי זכרתי": מסירה בין אב ובת ב"הדום וכסא" לש"י עגנון / עדי שורק

המאמר מוקדש לשאלת השכחה ביצירה "הדום וכסא" לש"י עגנון. השכחה מופיעה בחיבור זה כגורם חיוני למארג הטקסטואלי, הנארג ונפרם בידי אב זקן שזיכרונו בוגד בו ובידי בתו הצעירה, שירושת הסיפור נמסרת לה. הצמד של אב זקן ובת מאיר את האזורים הפרומים בגופי ידע פטרנליסטיים ויוצר ציר חליפי לציר השגור אב-בן, האחראי על העמדת הזיכרון. ההסבה המגדרית בסיפור מאפשרת לעגנון לחבר את הכתיבה הדמנטית עם מסורות כתיבה נשיות קדומות – במיוחד כאלה המגולמות באריגה ובתפירה – שהן עצמן שכוחות ובכל זאת נוכחות, הן במסורת המדרש והן במיתוס המערבי. שאלת המעורבות של כוחות נשיים ביצירת הקורפוס מלווה את יצירת עגנון ממש מראשיתה, אולם "הדום וכסא" הוא אחד החיבורים היחידים שהפיגורה הנשית איננה נכבלת בו בגורל טרגי אלא מופיעה כנושאת פוטנציאל החיות הלשונית. פעולת הפיגורה הנשית החוברת למצבי השכחה של האב מאתגרת דפוסים אלימים החקוקים בקורפוס, כגון הקרבת ילדים, מעגלי מלחמה ודיכוי מגדרי. השפעתה ניכרת בטקסט שבו, דווקא לנוכח אובדן יציבות הזיכרון, מתעוררת הזכרות בגופי סף ובקולות שוליים המעבדים ומשככים את אלימות הסיפורים העתיקים. באמצעות פואטיקת שכחה יוצר "הדום וכסא" פוטנציאל ספרותי חדש, המתבהר כאן מעצם משיכתו אל מצבי גבול המאפיינים את הזיקנה והשכחה.

"איך אומר אני מי שלא זוכר": פואטיקת העדות הייחודית של הדמנציה / דנה אמיר

המאמר עוסק בפואטיקת העדות הייחודית של השפה הדמנטית וביחסים הייחודיים שפואטיקה זו יוצרת עם הנמען. אפיוני הפואטיקה הזאת, הנעה בין מודוס עדות מטונימי ובין מודוס עדות פסיכוטי, נידונים על בסיס רעיונותיהם של יאקובסון, לאקאן וביון, ובאמצעות קריאה מעמיקה בספרה של סילביה מולוי גוף ראשון שני.

על הפואטיקה הדמנטית של אנני ארנו / מיכל בן-נפתלי

המסה פורשת קריאה מקרוב בספרה של אנני ארנו לא קמותי מזהלילה שלי, בניסיון להבין מהי "פואטיקה דמנטית". ספרה של ארנו הוא יומן שכתבה בת על מחלת האלצהיימר של אמה. המסה מנסה להראות כיצד מעשה הכתיבה הולך ומתלכד עם ההתנסות המכרעת של הדמנציה: מחיקת ארכיון הזיכרונות המכונן את הזהות העצמית. הרגרסיה של המחלה נפגשת עם מבע לשוני ייחודי בתהליך של נישול הדדי, המקרב גם את הבת אל החלל הריק שבו שרויה האם.

נפלאות התבונה הדמנטית: מבטים מהקולנוע העצמאי / אמיר כהן-שלו

המאמר מנתח שלוש דוגמאות של קולנוע עצמאי – זיכרון של רוצח (אריק ון לואי, בלגיה, 2003), חתולות זקנות (פדרו פיירנו וסבסטיאן סילבה, צ'ילה, 2011) ותיבת פנדורה (ישים אוסטאולו, תורכיה, 2008) – כמבטים קולנועיים על זיקנה, לעיתים דמנטית, ועל הקושי לתקשר עימה. האלטרנטיבה שהקולנוע העצמאי מציע מבוססת על דחיית ההיררכיה והפטרנליזם והחלפתם בדיאלוג הנשען על קשב אוהד וסקרנות קיומית. דיאלוג זה מציג מבט לא שגרתי על תופעת האלצהיימר: הוא מאפשר לפרק קטגוריות בינאריות של שיטיון לעומת נורמליות, ולגלות מתחתן את מעמקי התבונה הדמנטית. ההשוואה בין הסרטים מגלה מנגנון נרטיבי פרדוקסלי של צמצום המרחב הפיזי לצד היפתחות של מרחב פנימי, ומעין התנתקות אשר מובילה להתחברות מחודשת, בלתי אמצעית, אל היסודות החושיים של החיים. בדיון הציבורי בסוגיות אלו באמצעות סרטים על זיקנה ודמנציה, במסגרת התרבות הפופולרית העכשווית, טמונה אפשרות להעלות המודעות לנושא רגיש שחשיבותו רק הולכת וגדלה.